

Қосимжон Содиқов,
филология фанлари доктори, профессор

«РОҲАТУ-Л-ҚУЛУБ» КИТОБИ

«Роҳату-л-қулуб» («Кўнгилларнинг роҳати») Британия Музейида Or.8193 кўрсаткичи остида сақланаётган уйғур ёзувли мажмуанинг учинчи йирик асаридир (*мажмуа ва унинг таркиби тўғрисида қаранг:* Sertkaya 1975; 1977: 10–11; Щербак 1983; Содиқов1988; 1997: 79–82).

Ушбу мажмуани 1432 йили Темурийлар давлатининг йирик маданий марказларидан бўлмиш Язд шаҳрида Мансур бахши кўчирган. Қўлёзманинг бир неча ерида – «Сирожу-л-қулуб», «Масала китоби», Хоразмийнинг «Муҳаббатнома»сидан кейин уларнинг кўчирилган санаси битилган. Жумладан, «Муҳаббатнома»дан кейин берилган тарих (колофон) шундай: *Tarix sekiz yüz otuz beštä čïčqan yïl rajab aynïŋ altïsïnda Yazd šahrïnda Mirjalal(id)din buyurγan üčün bu faqir Mansur baxšï bitidi.*

Лекин «Роҳату-л-қулуб»дан сўнг тарих йўқ. Якунида котибнинг оти ёзилган, холос: *Kātibulfaqir Mansur baxšï.*

«Роҳату-л-қулуб» диний-фалсафий мазмундаги қиссаларни, Расул алайҳиссалом ҳадислари, улуғ донишмандларнинг панду ўгитларини ўзида жамлаган асар (*қаранг:* Sadikov 2001). Унинг оти асарнинг муқаддимасида шундай қайд этилган: *Bilgilkim, bir nečä ḫekāyatlar Rāḫatulqulub kitābïdïn ixtiyār qïlïp bitidük.*

Асарнинг туркий тилдаги ёлғиз нусхаси шунинг ўзидир. У форс тилидан ўгирилганми ёки бирйўла туркийда яратилдими, билмаймиз. Бахшининг «шу отли китобдан танлаб олиб туздик» (*Rāḫatulqulub kitābïdïn ixtiyār qïlïp bitidük*), деб ёзишига қараганда, унинг туркий тилдаги қандайдир тўлиқроқ бўлган вариантидан сайлаб олиб тузилгани аён бўлади.

Нима бўлганда ҳам, «Роҳату-л-қулуб» таржима адабиёт намунаси: ундаги қиссалар, ҳадислар, донишмандларнинг ҳикматли сўзлари арабча манбалардан олинган.

«Роҳату-л-қулуб»ни XV аср туркий таржима адабиёти, турк-ислом фалсафий-дидактикасининг ажойиб намунаси деса бўлади. Асар эски ўзбек адабий тилида («чиғатой туркчаси»да), гўзал бир бадиий услубда битилган.

«Роҳату-л-қулуб» уйғур хатининг тезкор равон услубида – югурук хатда битилган (В. Радлов ёзувнинг бундай услубини *Der mohammedanisch-uigurische Schrift charakter* деб атаган эди: Radloff 1891, XCIII).

Қўлёзманинг «Роҳату-л-қулуб» киритилган варақлари аралашиб кетган, айрим варақлари тушиб ҳам қолган кўринади; шу туришича, қайта жилдлаб қўйилган. Асар матнини жой-жойига қўйиб тиклаб чиқиш

анча қийин; шундай эсада, мазмун изчиллиги, ҳошиядаги матн ва безакларига қараб асарни тиклаб олишнинг имкони бор.

«Роҳату-л-қулуб»нинг тузилиши шундай:

Асар муқаддимасида (*қўлёзманинг 136b–137a-бетлари*) Аллоҳга ҳамд ва Муҳаммад алайҳиссаломга салавот айтилиб, асар нималарга бағишлангани тўғрисида қисқа маълумот берилади.

Асарнинг ўнта бўлими бор; бўлимлари қуйидаги масалаларга бағишланган:

(1) Чин маликининг қизи Мағриб маликининг ўғлидан савол бериб сўраганлари ва ул шаҳзоданинг подшоҳнинг қизига берган жавоблари (*137a–145a*).

(2) Кишиларнинг Луқмони ҳакимдан сўраганлари ва ул ҳакимнинг уларга берган жавоби (*145b*).

(3) Ваҳоб ибну Мунфа отли саҳобанинг Таврод (Tavrid) китобидан келтирган ҳикматлари (*146a–147a*).

(4) Расул алайҳиссаломнинг айтган ўгитлари (ҳадислари) (*147a–147b*).

(5) Таом емак баёни (*148a–149b*), бу ҳам Расул алайҳиссаломнинг айтган ҳадисларидир.

(6) Арастаталиси ҳакимнинг айтган ўгитлари (*Arastatalisi ḥakim ayturkim*) (*149b, 154a–154b, 150a*).

(7) Холид Валид отли саҳобанинг Расул алайҳиссаломдан келтирган ривоятлари (*150a–153b*).

(8) Имири Мажнун отли саҳобанинг нақллари (*’İmiri Majnūn atlïγ saḥāba amiril mo’minin naqlïdïn*) (*153b, 155a–155b*).

(9) Яҳё-йи Маъозий Розий отли машойихдан сўраганлари ва ул машойихнинг уларга берган жавоби (*155b, 174a–174b, 157a–157b, 156a–156b, 158a*).

(10) Расул алайҳиссаломнинг айтган ўгитлари (ҳадислар) (*158a–159a*).

Илк бўлимда Чин маликининг қизи билан Мағриб маликининг ўғли ўртасида савол-жавоб кечади. Асар муқаддимасида бу ҳақда *Čin malikiniŋ qïzï Maγrib malikiniŋ oγlïdïn suvāl qïlïp turur* дейилган. Савол-жавоб орасида иккита қисса ҳам келтирилган. Бири, Одам отанинг ўғиллари Қобил ва Ҳобил ҳақидаги, иккинчиси эса, Солиҳ пайғамбарнинг ингани (урғочи туяси) ҳақидаги қиссадир. Улар шаҳзода тилидан қизнинг сўроқларига жавоб сифатида тўлиқ ҳолда келтирилади.

Ушбу бўлим *Tamām boldï Čin malikiniŋ qïzïniŋ suvāllarï* жумласи билан тугайди.

Асарнинг учинчи бўлимида Таврод китобидан олинган ҳикматли сўзлар берилган. Бу бўлим Ваҳоб ибну Мунфа отли саҳобанинг «Tavrid kitābïnda yigirmi söz kördim-kim, bitiglig erdi» деган сўзлари билан бошланиб, сўнг йигирмата ҳикмат келтирилади. Саҳобанинг таъкидлашича, ушбу ҳикматларни у Таврод китобининг ўзидан ўқиган. Англашиладики, ислом дунёсида саҳобанинг ана шу хотиралари машҳур бўлиб, «Роҳату-л-қулуб» китобига ҳам киритилган. Китоб туфайли Таврот ўгитлари туркий муҳитга ҳам кириб борган. Ушбу мисол ўрта асрларда ислом муҳитида, хусусан, темурийлар замонида Таврод ҳикматлари кенг ёйилганидан далолат беради. Эҳтимол, ўша чоғларда ушбу муқаддас китобнинг туркий таржимаси ҳам бор эди чоғи.

Асарнинг бир неча бўлими ўтмишда ўтган улуғ донишмандлар, машойихлар, саҳобаларнинг ҳикматли сўзлари тўғрисидадир.

Яна бир муҳим жиҳати, асарнинг бир нечта бўлими Расул алайҳиссаломнинг насиҳатларига бағишланган. Одоб-ахлоқ, инсонийлик масалаларига бағишланган ушбу ҳадислар асарда туркум-туркум қилиб баён этилгани билан аҳамиятлидир. Ҳадисларнинг айримлари машойихлар тилидан ривоят қилинган. Улар таом емак одоби, қандай ишлар кишининг бошига йўқсизлик, заҳмат, қайғулар солишию ва инсон бундай ишлардан ўзини тиймоғи, жамиятда солиҳ ва билимли бўлмоқлик учун қандай билим ҳамда одобларни эгалламоқлик кераклиги, қандай кишиларнинг

дуоси мустажоб бўлажаги сингари масалаларга бағишланган. Бошқа бирор асарда ҳадисларнинг туркий вариантлари бунинг сингари кенг қамровли ва туркумлашган ҳолда берилган эмас.

Ана шу хусусиятлари билан асар туркий адабиёт, қолаверса, турк-ислом тафаккури тарихида муҳим ёзма ёдгорлик сифатида ўрин тутади.

Қуйида Or.8193 кўрсаткичли қўлёзманинг фотосурати асосида «Роҳату-л-қулуб» матнини келтирамиз.

Матн транскрипцияси

(136b) [Rāhatulqulub kitābï]

Alḥamdu lillāhi rabbil ’ālamīn vassalātu vas salāmu ’ala ɣayri xalqihi Muḥammadin va ’alihi ajma’in.

Bilgilkim, bir nečä ḫekāyatlar Rāḥatulqulub kitābïdïn ixtiyār qïlïp bitidük. Payɣambar (137a) larnïŋ, mašāyihlarnïŋ ḫekāyatïdïn dayï Yaman šahrïnïŋ maliki kelip Rasūl ’alayhi salāmdïn soryan suvāllarnï dayï bir nečä fāydalïɣ sözlärkim, Čin malikiniŋ qïzï Mayrib malikiniŋ oylïdïn suvāl qïlïp turur – barčanï jam’ qïlïp bitidükkim, oqïɣan kišilärgä fāydalar bolsun dep bulɣaykim, Ḥaq ta’ālānïŋ tavfiqï birlä tamām bitilgäy inša Allāhu ta’ālā.

Suvāl. Qïz aydï: Dunyādä av(v)al nāḥaq qan kim tökti?

Javāb. Mayrib sulṭānnïŋ oylï aydïkim: Dunyādä av(v)al nāḥaq qan tökkän Qābil erdikim, Hābilnï öldürdi. Dayï alarnïŋ (137b) ḫekāyatï andaɣ erdikim: Ādamnïŋ av(v)alqï oylï Qābil erdi. Dayï ikinči oylï Hābil erdi. Dayï Ḥavvā dāyim egiz oylan tuɣurur erdi: biri er oylan, biri qïz oylan. Dayï ol vaqtta Teŋri ta’ālānïŋ farmānï andaɣ erdikim, bir oylan bilä tuɣqan qïz oylannï yana bir oylanya berür erdilär.

Dayï Ḥavvā anamïz beš yüz qatla egiz oylan tuɣurdï: biri er, biri qïz. Dayï har iki yïlda bir qatla tuɣurur erdi. Dayï Qābil [bilä] tuɣqan qïznïŋ atï İqlima erdi. Dayï Hābil bilä tuɣqan qïznïŋ atï (138a) Labuda erdi. Qačankim bular boyɣa tegdi ersä, Ḥaq ta’ālādïn Ādamɣa farmān boldïkim, Qābilɣa Labudanï bergil dayï Hābilɣa İqlimanï bergil, dep. Ol zamān Ādam alayhi salām Qābilɣa aydïkim: Ḥaq ta’ālānïŋ farmānï andaɣ tururkim, Labudanï sen alɣaysen. Dayï öz qïz qarïndašïŋ İqlimanï Hābilɣa bergäysen, – dedi ersä, Qābil aydï: Hābilnïŋ qïz qarïndašï Labuda körksüz turur. Dayï meniŋ qïz qarïndašïm İqlima körklüg turur. Men Labudanï almasmen. Dayï İqlimanï aŋa bermäsmen, – dedi ersä, Ādam alayhi salām aydï: Andaɣ ersä, siz iki aɣa-ini qurbān keltürüŋ. Har qaysïŋïznïŋ qurbānïnï (138b) Ḥaq ta’ālā qabul qïlsa, İqlimanï ol alsun, – dedi ersä, Qābil ekinčilik qïlur erdi, barïp ašlïɣïnïŋ yamanraɣïdïn, su ičmägänidin bir yük čaɣlïqnï orup keltürdi. Dayï Ādamnïŋ ewiniŋ elindä bir tepä bar erdi, anda qoydï.

Dayï Hābil gala qaralïɣ kiši erdi. Barïp bir semiz toxlïnï bir ayaq yaɣ bilä keltürüp ol tepä üzä qoydï. Ol zamān Teŋri ta’ālānïŋ farmānï birlä bir ot kelip Hābilnïŋ qoyïnï, yaɣïnï qabul qïlïp alïp ketti. Dayï Qābilnïŋ ašlïɣïnï qabul qïlmadï ersä, Ādam Teŋri ta’ālā (139a) nïŋ farmānï birlä İqlimanï Hābilɣa berdi ersä, Qābil Hābil bilä dušman boldï.

Qač vaqttïn soŋra Ādam alayhi salām Ka’banï ziyārat qïlɣalï bardï ersä, bir kün Qābil kelip Hābilɣa aydï: Ya Hābil, meni barča el-kün ’ayib qïlurlarkim, seniŋ tā’atïŋnï qurbānïŋnï Teŋri ta’ālā qabul qïlmadï dep. Emdi ’āqibat men seni öldürürmen, – dedi ersä, Hābil aydï: Sen meni öldürsäŋ, men seŋä hič iligimni tegürmäsmen. Teŋri ta’ālādïn qorqarmen, – dedi.

Yana bir kün Qābil kördikim, Hābil bir tal yïɣačnïŋ köläkäsidä uyuqlap yatur erdi. Ol zamān Qābil bir uluɣ taš aldï dayï (139b) Hābilnïŋ bašïɣa andaɣ urdïkim, Hābilnïŋ bašï yančïldï. Dayï ... darḫāl bir qatïɣ yel qoptï. Dayï ’ālam qaraŋyu boldï. Dayï Ādam oylanlarïdïn keyiklär, qušlar, barča janvārlar qačmas erdilär. Qačankim Qābil Hābilni öldürdi ersä, barča qača bašladïlar. Dayï Hābilnïŋ qanï yergä töküldi ersä, dunyā ičintägi tal

yïγačlarïnïŋ dayï köp türlüg yïγačlarnïŋ mivasï töküldi. Dayï ol kündin berü mivasï čïqmas boldï. Dayï köp bulaqlarnïŋ suyï ačïq boldï.

Dayï Ādam ’alayhi salām Ka’banï ziyārat qïlïp tavab (140a) qïlur erkän, kördikim, yaruq ’ālam qaraŋγu boldï. Dayï qatïγ yel qoptï ersä, Ādam ’alayhi salām Jabrāyildïn sordïkim: Ne üčün yaruq dunyā mundaγ qaraŋγu boldï? – dedi ersä, Jabrāyil ’alayhi salām aydï: Ya Ādam, oγluŋ Qābil Hābilnï öldürgän šum lavnayndïn mundaγ yaruq ’ālam qaraŋγu boldï, – dedi ersä, Ādam alayhi salām köp yïγladï. Dayï yüz yïlγa tegінčä Ādam hargiz külmädi.

Andïn soŋra Qābil Hābilnï üč küngä tegінčä arqasïnγa kötärip yürür erdi. Dayï bilmäs erdikim, ne qïlγay.

Ḥaq ta’ālā iki qaryanï yïbardïkim, kelip Qābilnïŋ elindä uruštïlar. (140b) Bir qarγa bir qaryanï öldürdi. Dayï ol tirig qarγa tumšuγï bilä yerni qazïp ölgän qaryanï yergä kömdi ersä, Qābil anï körüp ol dayï yerni qazïp Hābilnï yergä kömdi.

Muḥammadi ’Ali Ḥakimi Tarmiti aytur: Raḥmatullahi alayhikim Ādam ’alayhi salām učmaq ičindä nāfarmānlïq qïlïp buγday yemiš erdi. Ol buγdaynïŋ quv(v)atï bilä Ḥavvā bilä suḥbat qïldï. Andïn Qābil buldï. Dayï ajuj majuj Qābil uruγïndïn turur.

Yana Qābil Hābilnï öldürdi ersä, barča boyï qarardï. Dayï dunyādägi hundular, ḥabašilar barčasï Qābil uruγïndïn turur.

Qačankim Ādam ’alayhi salām (141a) Ka’badïn yanïp keldi ersä, Qābilγa la’nat qïldï. Dayï Qābilnï qaryap aydï: İlahi, Qābilnï sen halāk qïlγïl, – dep dedi ersä, Qābil qačtï. Darḥāl Ḥaq ta’ālā iki farišta yïbardïkim, darḥāl kelip Qābilnïŋ ayaγïnï tutup yeti qatla dunyāni tezgintürdilär. Qābilnïŋ har bir parčasï bir yerdä qaldï.

[*Suvāl*] Čin pādšāhïnïŋ qïzï sordïkim: Ol qaysï tewä erdikim, atasïz anasïz tuγdï? Dayï anïŋ sütini xalayiq ičtilär?

[*Javāb*] Šahzāda aydïkim: Ol Ṣāliḥ payγambarnïŋ tewäsi erdi. Dayï anïŋ ḥikāyatï andaγ erdikim, Ṣāliḥ payγambarnïŋ qavmï on iki miŋ ewlüg erdi. (141b) Dayï ol elniŋ ortasïnda bir quduγ bar erdikim, bu on iki miŋ ewlüg el ol bir quduγdïn su ičär erdilär. Dayï ol elniŋ bir yanï taγqa yawuq erdi. Dayï bir yanlarï yazï erdi. Dayï Yamanu Ta’ib eli alarγa yawuq erdi. Dayï ol el ičindä köp munkirlar, munafiqlar bar erdi.

Bir kün ol munkirlar Ṣāliḥ payγambarγa aydïlarkim: Bizlär sendin bir mo’jiza tilärbiz. Ägär sen ol mo’jizanï bizgä körgüzsäŋ, biz seŋä ïnanïp, čïn köŋül birlä seŋä īmān keltürgäybiz.

Ṣāliḥ aydï: Ne mo’jiza tilärsiz? Ḥaq ta’ālā rāst keltürgäy, – dedi ersä, alar aydïlar: Bu taγqa išārat qïlsaŋ (142a) kim, taš yarïlïp tašnïŋ ičindin bir qïzïl tüklüg, qara közlüg tiši boγaz tewä čïqsun. Dayï darḥāl tuγursun. Biz anïŋ sütini saγïp ičäli, – dedilär ersä, Ṣāliḥ payγambar du’ā qïldï ersä, darḥāl Jabrāyil kelip aydï: Ya Ṣāliḥ, Teŋri ta’ālā seŋä salām dedi. Dayï xitāb qïldïkim, sen qayγurmaγïlkim, biz miŋ yïl sendin burun taqdir qïlïp bular tilägänteg bir tewä bu taš ičindä yaratïp tururbiz. Sen išārat qïlïp biziŋ qudratïmïznï körgil, – dep.

Ol zamān Ṣāliḥ qopup ol taγnïŋ qatïnγa kelip iligi bilä išārat qïldï ersä, darḥāl ol qaya yarïlïp, Teŋri ta’ālānïŋ qudratï birlä alar tilägänteg bir boγaz (142b) iŋän čïqïp keldi. Dayï darḥāl bir erkäk bota tuγurdï. Dayï emčäklärindin süt aqar erdi. Ol xalayiq barčalarï čïn köŋül birlä Teŋri ta’ālāγa sažda qïlïp, Ṣāliḥ payγambar alayhi salāmγa ïnanïp, īmān keltürdilär. Dayï musulmān boldïlar. Yana har kiši öz ewläridin barïp idišlär keltürüp, ol tewädin süt saγïp ičtilär.

Yana Jabrāyil kelip Teŋri ta’ālādïn farmān keltürdikim: Ya Ṣāliḥ, farmān andaγ tururkim, bu xalāyiqqa ayïtqïlkim, bu quduγdïn bir kün su ičsünlär, bir kün su ičmäsünlär. Ol künkim, alar su ičmäsä, tewä quduγnïŋ suyïn ičsün. Dayï alar su ornïγa tewäni saγïp (143a) süt ičsünlär, – dedi ersä, Ṣāliḥ payγambar bu farmännï elgä tegürdi ersä, alar dayï qabul qïldïlar. Andïn soŋra quduγnïŋ suyïn bir

kün alar barčalarï ičär erdilär, bir kün tewä ičär erdi. Dagï ol on iki miŋ ewlüg kišiniŋ ewläridä har nečä idiš bolsa, barčasï süt bilä tolar erdi. Teŋri ta'ālā ol tewäniŋ sütigä anča barākat bermiš erdi. Dagï ol tewä quduγqa bašïnï suqup su ičär bolsa, Ḥaq ta'ālānïŋ farmānï birlä boynï anča osar erdikim, quduγnïŋ tübigä yetär erdi. Dagï bir ičkändä ol quduγnïŋ suyïnï tamām ičär erdi. Bu yaŋlïγ ol tewä qač yïllar ol elniŋ (143b) arasïnda erdi.

Dagï Ḥaq ta'lānïŋ farmānï andaγ erdikim: Hič kim ersä ol tewäni urmasun, sökmäsün, köŋlini aγrïtmasun, – dep. Yana ol el ol tewäniŋ sütini ičip, qalγanïn banïr qïlïp, qurut qïlïp, yaγïn tutup eldin elgä yïraq dagï šaharlarγa eltip satar erdilär. Ol tewä sababïndïn barča bay boldïlar. Andaγkim, köp altun-kümüš yïγdïlar.

Dagï ol eldä bir Ğaddar atlïγ munāfiq ḥasut bar erdi. Bir kün ol tewä kelip bašïnï ol quduγqa suqup su ičär erdi. Nāgāh ol Ğaddar kelip qïlïč bilä ol tewäniŋ ayaγïnï čapïp kesti dagï ol tewäni öldürdi. (144a) Ol tewäniŋ botasï qačtï. Ol kiši ol botanï quwdï. Yetä almadï ersä, ol bota keyin(gä) baqïp aydï-kim: Ay badbaxt, Teŋriniŋ balāsïγa ilingäy-sen.

Dagï bu xabarnï Ṣāliḥ payγambar ešitti ersä, ol xalāyiqqa ačïγ alïp alarnï qaryadï. Ol zamān Ḥaq ta'ālā alarγa balā yïbardï. Ol barča xalāyiq halāk boldïlar.

Yana biziŋ payγambar alayhi salām aydïkim: Qiyāmat küni barča xalāyiqnïŋ yamanraγï iki kiši bolγay: biri Ğaddar, biri ol kišikim 'Alinï öldürgäy, dep. Yana 'Alinï öldürgän 'Abdurahmān muljam erdi.

Suvāl. Qïz aydï-kim: Ol qaysï iki murdār turur-kim, ḥalāl turur?

(144b) [*Javāb*] Šahzāda aydï: Biri balïq, biri čägürtkä turur.

[*Suvāl*] Qïz aydï: Qaysï ḥalāl turur-kim, qanγa ewrülsä ḥarām bolur?

[*Javāb*] Tawuqnïŋ yumurtqasï turur. Qačan-kim qanγa ewrülsä, ḥarām bolur. Yana tawuq bolsa, ḥalāl bolur.

[*Suvāl*] Ol raḥmat qaysï turur-kim, el andïn qačarlar?

[*Javāb*] Ol yamγur turur.

[*Suvāl*] Ol yïγač qaysï turur-kim, on iki butaγï bar? Dagï har butaγïda otuz yapraγï bar [: bir yüzi aq, bir yüzi qara?] Dagï har bir yapraγïda beš mivasï bar?

[*Javāb*] Ol yïγač bir yïl turur. Dagï ol on iki butaγï on iki ay turur. Dagï ol otuz yapraq – bir yüzi aq, bir yüzi qara – otuz (145a) kün bilä tün turur. Dagï ol har bir yapraq qatïndagï beš miva beš vaqt namāz turur.

[*Suvāl*] Ol quš qaysï turur-kim, ham arpa yer, ham samān?

[*Javāb*] Ol čägürtkä turur.

[*Suvāl*] Ol ḥaq iš qaysï turur-kim, el anï dušman tutarlar?

[*Javāb*] Ol ölüm turur.

[*Suvāl*] Ol körmägängä tanuqluq bergän qaysï turur-kim, kišini učmaqqa yetkürür?

[*Javāb*] Ol turur-kim, hič kim ersä Teŋri ta'ālānï körmäy turur. Dagï anïŋ bir-u barlïγïγa tanuqluq bersä, Ḥaq ta'ālā anï učmaqqa eltür. Dagï dīdārïnï körgüzür. Āmin ya rabba-l-'ālamīn.

Tamām boldï Čin malikiniŋ qïzïnïŋ suvāllarï.

(145b) [*Suvāl?*] Luqmān-i ḥakimdïn sordïlar-kim: Köktin keŋräk nedür? [Yerdin aγïrraq nedür?] Taštïn qatïγraq nedür? Ottïn itigräk nedür? Qïš čillasïdïn sawuqraq nedür? Daryādïn bayraq nedür? Yetimlärdin xorraq nedür?

[*Javāb?*] Luqmān aydï: Köktin keŋräk ḥaq söz turur. Yerdin aγïrraq bohtān turur. Taštïn qatïγraq kāfirlarnïŋ köŋli turur. Ottïn itigräk ḥasutluq turur. Yana muruvvatsïz kišidin nämä tiläp nā'umid yanmaq qïš sawuγïdïn sawuqraq turur. Yana qanā'atlïγ köŋül daryādïn bayraq turur. Söz tegürgüči munāfiq kišidin öz sözüŋni yašursaŋ, yetimdin xorraq turur.

(146a) ***Vahāb ibnu Munfa*** atlïγ saḥāba raziyallahu anhu aytur-kim: Tavrid kitābïnda yigirmi söz kördim-kim, bitiglig erdi:

Biri ol-kim, hiç nämä 'ilimdïn asïγlïγraq yoq.

İkinči, hiç māl yaxšï qïlïqtïn yaxšïraq yoq.

Üčünči, hič dušman ačïγdïn yawuzraq yoq.

Törtünči, ’aqildïn yaxšïraq yār yoq.

Bešinči, jāhilliktin yaman hamsuḥbat yoq.

Altïnčï, zāhidliktin taqvi din artuq uluγluq yoq.

Yetinči, dunyādin kečip tärk qïlγan kišidin bayraq bay yoq.

Sekizinči, āxirat fikrïndïn yaxšïraq fikir yoq.

Toquzunčï, saburdïn uluγraq edgülüg yoq.

(146b) Onunčï, takabburdïn yamanraq yamanlïq yoq.

On birinči, barča xalāyiq bilä zindagāni (?) qïlïp yarašmaqtïn yaxšïraq dāru yoq.

On ikinči, kišini γiybat qïlïp yamanšïmaqtïn yaman ranj yoq.

On üčünči, ḥaq sözin tegürgän kišidin yaxšï elči yoq.

On törtünči, ’ilimdïn yaxšï qulawuz yoq.

On bešinči, māl yïγmaqtïn artuq balā yoq.

On altïnčï, tam’adïn artuq qulluq yoq.

On yetinči, saγlïqtïn artuγraq lazzat yoq.

On sekizinči, eminliktin, ’āfiyattïn artuqraq ’ayš yoq.

On toquzunčï, tek türmäktin yaxšïraq seni saqlačï yoq.

(147a) Yigirminči, qanā’attïn yaxšïraq zāhidlik yoq turur.

Yana Rasūl alayhi salām aytur. Yigirmi iš bar-kim, ägär kim ersä ol išlärni qïlsa, yoqsuzluq, miḥnat, qayγu paydā bolγay:

Biri, töšäktin yalaŋγač qopup yazïγa barmaq.

İkinči, arïγsïz yürümäk.

Üčünči, ötmäk ušaγïn yergä tökmäk.

Törtünči, soγannïŋ, sarmïsaqnïŋ terisini küydürmäk.

Bešinči, ewni kečä süpürmäklik.

Altïnčï, ötmäkni etägingä qoyup yemäk.

Yetinči, ešikniŋ astanasïnda olturmaq.

Sekizinči, istinči qïlγan yerdä taḥārat qïlmaq.

Toquzunčï, (147b) yüzüni etägi bilä, yeŋi bilä arïtmaq.

Onunčï, qazan-ayaqnï kečä yumayïn qoymaq.

On birinči, su ičär közäniŋ kečä aγzïnï ačuq qoymaq.

On ikinči, ewdä örgämči ewini qoymaq.

On üčünči, namāznï xor tutup qïlmamaq.

On törtünči, taŋ namāzïnï qïlγandïn soŋra avrad oqïmayïn qopmaq.

On bešinči, bāzār ičindä köp yürümäk.

On altïnčï, gadaylardïn ötmäk satγun almaq.

On yetinči, oγul-qïzγa la’nat qïlmaq.

On sekizinči, yalγan ayïtmaq.

On toquzunčï, keygän tonïnï öz boyïnda tikmäk.

Yigirminči, čïraqnï aγïzï bilä öčürmäk.

(148a) ***Yana ta’ām yemäk bayānï.*** Bilgil-kim ta’ām yemäktä beš nämä fariza turur. Daγï beš nämä sunnat turur. Daγï beš nämä adab turur. Daγï beš nämä karahiyat turur. Biliglig kiši keräkkim, bu yigirmi mas’alanï bilgäy. Emdi ol beš nämäkim fariza turur:

Biri, ḥalāl yemäk turur. Har kim ḥarām luqma yesä, qïrq küngä tegінčä tā’atï qabul bolmas daγï du’āsï qabul bolmas.

İkinči, ta’ām yegändä köŋlindä kečürgäykim, bu ta’āmnï meŋä Ḥaq ta’ālā berip turur. Har kim öz vali ne’matïnï tanïmasa, ol ne’matnïŋ šukrïnï yerigä yetkürmämiš bolγay.

(148b) Üčünči, köpkä, azγa xušnud bolγay. Ägär xušnud bolmasa, kāfir bolγay.

Törtünči, ol yegän ta’āmnïŋ küči bilä yawuz iš qïlmaγay.

Bešinči, ol ta’āmnïŋ küči birlä tā’at qïlγay daγï šukur qïlγay.

Yana ol beš nämäkim, sunnat turur:

Biri olkim, ta’āmγa ilig uzatsa, av(v)al «Bismillahi raḥmāni raḥīm» degäykim, barča devlar, šaytānlar ol ta’āmnïŋ tegräsindin qačqay.

İkinči, ta’āmdïn soŋra ayïtqaykim, «Alḥamdu lillāhi rabbil ’ālamīn»kim, ta’āmnïŋ šukrïnï yerigä yetkürmiš bolγay.

Üčünči, ta’āmdïn burun iligini yuγaykim, Rasūl ’alayhi salām aydïkim: Har kim ta’āmdïn burun iligini (149a) yusa, dāyim γāibdïn iligigä nämä kirgäy.

Törtünči, ta’āmdïn soŋra yana iligini yusa, devlar šarrïndïn emin bolγay.

Bešinči, ta’ām yegändä bir tizi birlä olturup ta’ām yegäy.

Yana ol beš nämäkim, adab turur:

Biri olkim, ta’āmnï oŋ iligi birlä yegäy.

İkinči, öz elyindin yegäy.

Üčünči, qïrïqtïn yegäy.

Törtünči, ta’ām yerdä özgälärniŋ iligigä baqmaγay.

Bešinči, ta’āmnï aγzïγa salγanda bašïnï yuqarï kötärmägäy, quyï daγï salmaγay. Öz turušï bilä tüz tutqay.

Yana ol beškim, karahiyat turur:

Biri olkim, ta’āmnï ïdlamaγaykim, ta’āmnï (149b) ïdlamaq ḫayvānlarnïŋ ’ādatï turur.

İkinči, ta’āmnï yegändä ašuqmaγay, sabur qïlγay.

Üčünči, ta’āmnï ’ayib qïlmaγay.

Törtünči, ta’āmnï yalγuz yemägäykim, xalāyiqnïŋ yamanï ol tururkim, ta’āmnï yalγuz yegäy.

Bešinči, toq qarïn üzä ta’ām yemägäykim, karahiyat turur.

Arastatalisi ḫakim ayturkim: Tört nämä közni rošan qïlγay. Yana tört nämä közniŋ rošanlïγïn öksütür. Yana tört nämä köŋülni ’ājiz qïlurlar. Yana tört nämä köŋülni tirgüzür. Yana tört nämä ādamīnï semritür. Yana tört nämä ādamīnï arïqlatur. Yana tört nämä ādamīnï tandurust qïlur. Yana (154a) tört nämä ādamīnï za’if, šikasta qïlur.

Ol tört nämäkim, közni rošan qïlur:

Biri, kök olaŋlarnï körmäk.

İkinči, aqar sularnï körmäk.

Üčünči, körklüg kim ersälärni körmäk.

Törtünči, ata-ana yüzin körmäk.

Ol törtkim, közniŋ rošanlïγïn öksütür:

Biri, šor nämälär yemäk.

İkinči, sawuq su köp bašqa quymaq.

Üčünči, küngä otru baqmaq.

Törtünči, dušman yüzini körmäk.

Yana ol tört nämäkim, ādamnï semritür:

Biri, arïγ tonlar kiymäk.

İkinči, yaxšï yïdlarnï yïdlamaq.

Üčünči, bal yemäk.

Törtünči, nämä yegändin soŋra asayiš bilä uyuqlamaq.

Yana ol tört nämäkim, ādamīnï aruqlatur:

Biri, turp (154b) yemäk.

İkinči, yayaγ yürümäk.

Üčünči, ïsïγ suda köp olturmaq.

Törtünči, kün čïqar čaγda uyuqlamaq.

Yana ol tört nämäkim, ādamnï tandurust qïlur:

Biri, ta’āmnï vaqt bilä yemäk.

İkinči, namāzi šāmda ta’ām yemämäk.

Üčünči, nämä az yemäk.

Törtünči, čïdaγanïča iš išlämäk.

Yana ol tört nämäkim, ādamnï za’if, šikasta qïlur:

Biri, narduvanγa köp čïqmaq.

İkinči, tewägä minmäk.

Üčünči, köp šahvat qïlmaq.

Törtünči, ta’āmnï vaqtsïz yemäk.

Yana ol tört nämäkim, köŋülni tirgüzür:

Biri, faydalïγ ’ilim.

İkinči, danā ustādlarnïŋ suḫbatïnda olturmaq.

Üčünči, yaxšï (150a) hamsuḫbat.

Törtünči, šavqatlïγ dost.

Yana ol tört nämäkim, köŋülni öldürür:

Biri, tamuznïŋ ïsïγï.

İkinči, qïšnïŋ sawuγï.

Üčünči, otnïŋ tutunï.

Törtünči, yoqsuzluqnïŋ miḫnatï.

Yana Xalid Valid atlïγ saḫāba rivāyat qïlurkim, Yaman eliniŋ maliklarïndïn birägü Rasul alayhi salāmnïŋ qatïnγa kelip aydï: Ya Rasūlullāh, kelip tururmenkim, bir nečä sözlär Sizdin sorup ögrängäymen, – tedi ersä, Rasūl ’alayhi salām aydïkim: Yaxšï bolγay, – tedi.

Ol kiši aydï: Ya Rasūlullāh, tilärmenkim, eldin dānāraq bolγaymen.

(150b) Rasūl ’alayhi salām aydïkim: Dāyim Ḥaq ta’ālādïn qorqqïlkim, eldin dānāraq bolγaysen.

Yana ol kiši aydïkim: Tilärmenkim, eldin bayraq bolγaymen.

Rasūl ’alayhi salām aydï: Köpkä, azγa qanā’at qïlsaŋ, eldin bayraq bolγaysen.

Yana aydï: Tilärmenkim, elniŋ yaxšïraγï bolγaymen.

Rasūl ’alayhi salām aydïkim: Elgä fāydalar tegürsäŋ, elniŋ yaxšïraγï bolγaysen.

Yana aydïkim: Tilärmenkim, xālis bandalardïn bolγaymen.

Rasūl ’alayhi salām aydïkim: Teŋri ta’ālānï köp yād qïlγïlkim, xālis bandalardïn bolγaysen.

Yana aydïkim: Tilärmenkim, yawuq bandalardïn (151a) bolγaymen.

Rasūl ’alayhi salām aydïkim: Ölümni köp yād qïlγïlkim, yawuq bandalardïn bolγaysen.

Yana aydïkim: Tilärmenkim, farmān burdār bandalardïn bolγaymen.

Rasūl ’alayhi salām aydïkim: Teŋri ta’ālā buyurγan išlärni tamām yerigä yetkürgilkim, farmān burdārlardïn bolγaysen.

Yana aydïkim: Tilärmenkim, arïγ bandalardïn bolγaymen.

Rasūl ’alayhi salām aydïkim: Xiyānattïn, ḫarāmdïn yïraq turγïlkim, arïγ bandalardïn bolγaysen.

Yana aydï: Tilärmenkim, Ḥaq ta’ālā meŋä raḥmat qïlγay, – dep.

Rasūl ’alayhi salām aydïkim: Sen daγï musulmānlarγa raḥim qïlγïlkim, Teŋri ta’ālā seŋä raḥim qïlγay.

(151b) Yana aydï: Tilärmenkim, yazuγum az bolγay.

Rasūl ’alayhi salām aydïkim: Astaγfirullāh köp ayïtqïlkim, yazuquŋnïŋ kifāratï bolγay.

Yana aydïkim: Tilärmenkim, parsā bandalardïn bolγaymen.

Rasūl ’alayhi salām aydïkim: Har nämäkim, öz xatunuŋγa, anaŋγa, siŋliŋgä pisand qïlmassen, özgälärniŋ xatunïγa pisand qïlmaγïlkim, parsā bandalardïn bolγaysen.

Yana aydïkim: Tilärmenkim, γāyibdïn Ḥaq ta’ālā meŋä rozi yetkürgäy.

Rasūl ’alayhi salām aydï: Tahāratnï yaxšï qïlγïlkim, γāyibdïn rozi tapqaysen.

Yana aydï: Tilärmenkim, Teŋri ta’ālānïŋ dostï bolγaymen daγï īmānïm salāmat (152a) bolγay, – dep.

Rasūl ’alayhi salām aydïkim: Mo’minlarnï sewsäŋ, Ḥaq ta’ālā seni sewgäy daγï dunyāgä köŋül bermägilkim, īmānïŋ salāmat bolγay.

Yana aydï: Tilärmenkim, šahidlarnïŋ darajasïn tapqaymen.

Rasūl ’alayhi salām aydïkim: Kečä tahārat bilä yatqïl daγï Ḥaq ta’ālānï köp yād qïlγïl.

Yana aydï: Tilärmenkim, Ḥaq ta’ālā meniŋ du’ālarïmnï daγï tā’atlarïmnï qabul qïlγay.

Rasūl ’alayhi salām aydï: Qarnïŋnï ḫarām luqmadïn saqlaγïl, – dedi.

Yana aydï: Tilärmenkim, Ḥaq ta’ālā qiyāmat küni meniŋ sidrïmnï yapqay.

Rasūl ’alayhi salām aydï: Sen daγï mo’minlarnïŋ sidrïnï yapqïl, – dedi.

Yana aydï: (152b) Rasulullāh! Ne nämä yazuqlarnï kam qïlur?

Rasūl ’alayhi salām aydïkim: Xastalïq tartmaq.

Yana aydï: Ne nämä yaxšïlïqnï arturur?

Rasūl ’alayhi salām aydïkim: Ata-ananïŋ xušnudluγï.

Yana aydï: Ne nämä yaxšïlïqnï tügätür?

Rasūl ’alayhi salām aydï: Yawuz qïlïq bilä ačïγ söz.

Yana aydï: Tilärmenkim, zāhidlardïn bolγaymen.

Rasūl ’alayhi salām aydï: Dunyāni sewmägil.

Yana aydï: Tilärmenkim, yaxšï ešliklärdin bolγaymen.

Rasūl ’alayhi salām aydïkim: Dāyim Ḥaq ta’ālādïn qorqqïl daγï bilgilkim, Ḥaq ta’ālā seni barča ištä körär.

Yana aydï: Tilärmenkim, köŋlüm yumšaγay.

Rasūl (153a) ’alayhi salām aydï: Ölümni köp saqïnγïl, yetimlärniŋ bašïn šafqat bilä sïlaγïl daγï ziyāratlarγa köp baryïl.

Yana aydï: Tilärmenkim, tamuγ otïndïn āzād bolγaymen.

Rasūl alayhi salām aydïkim: Keŋliktä, tarlïqta Teŋri ta'ālāγa köp šukurlar qïlγïl, – dedi.

Yana aydï: Tilärmenkim, čïn ayïtqučïlardïn bolγaymen.

Rasūl 'alayhi salām aydï: Yalγandïn yïraq turγïlkim, yalγan seni tamuγqa eltkäy. Daγï rāstlïq seni učmaqqa eltür.

Yana Rasūl 'alayhi salām aydïkim: Yarïm kečälärdä qïlγan namāzlar bandalarnï Teŋri ta'ālāγa yawuq qïlur.

Yana aydï: Zāhidlik nišānï tört nämä (153b) turur.

Biri olkim, dunyādin yüzini čewürüp, iligin dunyādin qïsqa qïlγay.

İkinči, āxirat amallarïnï qïlγay.

Üčünči, Teŋri ta'ālā buyuryan amallarïnï yeringä yetkürgäy.

Törtünči, yawuz išlärdin yïraq bolγay, – dedi.

'İmiri Majnūn atlïγ saḥāba amiril mo'minin naqlïdïn.

Suvāl qïldïkim: Zīrak kim turur?

'Alî aydï: Zīrak ol kiši tururkim, āxiratnï özigä dunyādin yawuqraq körgäy.

Yana sordïkim: 'Āqil kim turur?

'Alî aydï: 'Āqil ol tururkim, āxirat išigä mašγul bolγay daγï dunyādin yüz čewürgäy.

Yana aydï: Ḥalim kim turur?

'Alî aydï: Ḥalim ol tururkim, (155a) dušmandïn öčini ala bilgäy valekin 'avfu qïlγay.

Yana aydï: 'Ālim kim turur?

'Alî aydï: 'Ālim ol kiši tururkim, Teŋri ta'ālādïn qorqup ol 'ilmï bilä 'amal qïlγay.

Yana aydï: Dānā kim turur?

'Alî aydï: Dānā ol kiši tururkim, fānî bulur dunyā mālïnï berip, bāqî qalur. Ḥaq ta'ālānïŋ 'ilmïnï ḥāsil qïlγay.

Yana aydï: Zāhid kim turur?

'Alî aydï: Zāhid ol tururkim, dunyādin yüz čewürüp, yüzin āxirat sarï qïlγay.

Yana aydï: Axmaq, nādān kim turur?

'Alî aydï: Axmaq ol tururkim, özini eldin artuqraq körüp, andaγ saqïnγaykim, men alardïn yaxšï tururmen, (155b) dep.

'İmiri Majnūn aydï: Sadaqa (?) 'Ali.

Yana Yaḥyā-yi Ma'azi Rāzî atlïγ mašāyihdïn raḥmatullāhi alayhi sordïlarkim: Teŋri ta'ālānïŋ dostluγïnï ne bilä taptïŋ?

Javāb aydïkim: Nafsïmnïŋ dušmanlïγï bilä taptïm, – dedi.

Daγï aydïkim: Har kim tiläsäkim Ka'baγa yetkäy, biyābānlardïn kečmäki keräk.

Yana har kim tilärkim, učmaqqa yetkäy, sīrat köprügidin kečmäki keräk.

Yana har kim tilärkim, Teŋri ta'alanïŋ dostluγïγa yetkäy, nafsnïŋ tiläkläridin kečip, nafsïγa dušman bolmaq keräk, – dedi.

Yana ḥakimlar ayturlarkim: Har kim gunāhlardïn iligini qïsqa qïlsa, tavbakārlardïn (174a) Sekizinči, ol iškim, Ḥaq bilä seniŋ araŋda turur yaxšï qïlγïlkim, Ḥaq ta'ālā seniŋ išiŋni xalq arasïnda yaxšï qïlγay.

Toquzunčï, farhizgar bolγïlkim, 'aziz bolγaysen.

Onunčï, zāhidlardïn bolγïlkim, ḥisāb čekmäk seŋä āsān bolγay.

On birinči, ḥasut bolmaγïlkim, yaxšïlïγïŋ yoq bolmaγay daγï qayγuluq bulmaγaysen.

On ikinči, ḥaq yolïnda xayir qïlsaŋ, Ḥaq ta'ālā seŋä barākat bergäy.

On üčünči, xalāyiqqa raḥim qïlγïlkim, Ḥaq ta'ālā seŋä raḥim qïlγay.

On törtünči, Ḥaq ta'ālā seŋä bergändin Ḥaq ta'ālāγa ötünč bergilkim, qiyāmat küni Ḥaq ta'ālā tarāzuda seniŋ yaxšïlïγïŋnï arturγay.

(174b) On bešinči, āmanatnï xiyānat qïlmaγïlkim, sirat köprügindin āsānlïq bilä kečkäysen.

On altïnčï, čïn sözlüg bolγïlkim, Ḥaq ta'ālānïŋ dostï bolγaysen.

On yetinči, Ḥaq ta'ālānïŋ qazāsïγa rāzi bolγïlkim, Ḥaq ta'ālā sendin rāzi bolγay.

On sekizinči, dunyāniŋ ḥirsïnï köŋüldin čïqarγïlkim, āzād bolγaysen.

On toquzunčï, har ištä Teŋri ta'ālāγa tavakkal qïlγïlkim, barča xalāyiqtïn artuqraq, tuvanaraq bolγaysen.

Yigirminči, barča bilä yaxšï qïlïqlïγ tavāzu'luγ bolγïlkim, barča murādlarïŋγa yetkäysen.

Yigirmi birinči, yaxšïlïq qïlγanïŋnï xalāyïqqa minnat qoymaγïlkim, yaxšïlïγïŋnï (157a) Ḥaq ta'ālā zāye qïlmaγay.

Yigirmi ikinči, el bilä dušmanlïq qïlmaγïlkim, elniŋ tilidin xalās bulγaysen daγï Ḥaq ta'ālā seŋä raḥmat qïlγay.

Yigirmi üčünči, bečāralarnïŋ čārasïn qïlγïlkim, qiyāmat küni bečāra qalmaγaysen.

Yigirmi törtünči, elgä fāyidalar tegürgilkim, xalāyiqnïŋ yaxšïraγï bolγaysen daγï Rasul 'alayhi salāmnïŋ šafā'atïnï tapqaysen.

Yigirmi bešinči, darvišlarnï šād qïlγïlkim, Ḥaq ta'ālāγa yawuq bolγaysen.

Yigirmi altïnčï, ačlarnï toyduryïlkim, Ḥaq ta'ālā seŋä köp ne'matlar dunyādä, āxiratta seŋä rozi qïlγay.

Yigirmi yetinči, ölümni köp saqïnγïlkim, köŋlüŋ yumšaq bulγay.

Yigirmi sekizinči, (157b) fāydasïz fikirlarïŋnï qïsqa qïlγïlkim, yaxšïlïq qïlmaqqa ḥariz bulγaysen.

Yigirmi toquzunčï, luqmaŋnï arïγ tutsaŋ, tanïŋ safi bulup, köŋlüŋ rošan bolγay.

Otuzunčï, kišigä tam'a qïlmaγïlkim, anïŋ āvāzï xušāmadï bilä söz sözlämägäysen.

Otuz birinči, elgä yaxšï ögüt berip yaxšï yolγa dalālat qïlγïlkim, payγambarlarnïŋ savābïnï tapqaysen.

Otuz ikinči, elni yamanlïqtïn tïγïl (?) malāmat qïlγïlkim, Teŋri ta'ālā dostï bolγaysen daγï šaytānnï kör qïlmïš bolγaysen.

Otuz üčünči, elgä makir birlä razi (?) bermägilkim, īmāniŋ nurï sendin ketmägäy.

Otuz törtünči, elgä (156a) yaman saqïnmaγïlkim, Teŋri ta'ālāniŋ dušmanï bolmaγaysen.

Otuz bešinči, elni yamanlïq bilä γaybat qïlmaγïlkim, gorda āsāyiš bilä yatqaysen.

Otuz altïnčï, söz yetkürgüči munāfiq bolmaγïlkim, učmaqniŋ yizini ešitkäysen.

Otuz yetinči, yalγančï bolmaγïlkim, mo'min bolγaysen daγï tamuγdïn xalās bolγaysen.

Otuz sekizinči, barča ḥaq sözin sözlägilkim, tat (?) bergüči bolγaysen.

Otuz toquzunčï, az sözläp, xāmuš bolγïlkim, xalās bolγanlardïn bulγaysen.

Qïrqïnčï, ḥaq yolïnda fikir köp qïlγïlkim, γaflat uyqusïndïn uyγanγaysen.

Qïrq birinči, har ištä sabur qïlγïlkim, sabirlarnïŋ savābïnï tapqaysen.

Qïrq ikinči, köp külmägil (156b) kim, köŋlüŋ ölmägäy.

Qïrq üčünči, yaxšï aŋlamaγan sözni ayïtmaγïlkim, salāmatlïq tapqaysen.

Qïrq törtünči, dunyā kananïnča (?) yügürmägilkim, zāhidlardïn bolγaysen.

Qïrq bešinči, bu dunyāniŋ sewüglügin köŋlüŋdin čïqaryïlkim, ol dunyāniŋ fāyidalarïnï, martabasïnï tapqaysen.

Qïrq altïnčï, elniŋ mālïγa qast qïlmaγïlkim, tamuγ 'azābïndïn xalās bolγaysen.

Qïrq yetinči, nafsïŋ γazabïŋ buyurγan išni qïlmaγïlkim, uluγ qaza qïlmïš bulγaysen.

Qïrq sekizinči, dušmanlarïŋnï xušnud qïlγïlkim, qiyāmatta muflis bolmaγaysen daγï xuday sendin xušnud bolγay.

Qïrq toquzunčï, astaγfirullāh köp ayïtqïlkim, yazuqlarïŋ yeŋil bulγay.

Elliginči, pauγambarnïŋ sunnatlarïnï (158a) yeringä yetkürgil, anïŋ šafa'atïdïn nā'umid qalmaγaysen inšāāllā.

Yana bilgilkim, Rasūl 'alayhi salām aydïkim: On türlüg kišiniŋ du'āsï Teŋri ta'ālanïŋ ḥasratïnda mustajāb turur:

Biri, 'ālim kišikim, 'ilmï birlä elgä iršād qïlγay.

İkinči, muta'allim kišikim, šāgirdlik qïlïp, 'ilim ögrängäy.

Üčünči, yaxšï qïlïqlïγ kiši.

Törtünči, ayrïq kiši.

Bešinči, yetimlärniŋ.

Altïnčï, ḥaq yolïnda qazā qïlγan kiši.

Yetinči, ḥaj qïlγan kiši.

Sekizinči, xalāyiqqa ögüt bergän kiši.

Toquzunčï, ata-ananï xušnud qïlγan oγulqïz.

Onunčï, ol xatunkim, awušqasïγa farmān (158b) bardār bolup, parsā bolγay daγï awïšqasï (awušqasï) andïn xušnud bolγay.

Yana Rasūl ’alayhi salām aydï: Har kim ayaq oγrïnda turup sačïnï ya saqalïnï tarasa, dāyim ötünčlüg bulγay, ötünčtin xalās bolmaγay.

Yana har kim sïnuq taryaq bilä bašïn tarasa, Ḥaq ta’ālā balālarnïŋ, miḥnatlarnïŋ, yoqsuzluqnïŋ ešigini aŋa ačqay.

Yana baš yumaq, baš taramaq barča künlärdä yaxšï turur valekin šambi küni, sešambi küni yaman turur. Daγï panšambi küni, adina küni yaxšï turur.

Daγï har adina künidä γusul qïlmaq sunnat turur.

Yana tïrnaqnï, sačnï daγï tamur ačqan qannï tupraqnïŋ astïnda kömmäk keräk.

Yana har kim (159a) tïrnaγïn tiši bilä kessä, aŋa faraz paydā bolγay. Daγï tïrnaqnï pïčaq bilä … kesmäŋizkim, ādamīγa ranj paydā bolγay. Tïrnaqnï qayčï bilä kessälär Ḥaq ta’ālā köp šifālar, kušadlar rozi qïlγay.

Yana Rasūl ’alayhi salām aydï: Har kim har tahārat qïlγanda saqalïnï tarasa, miḥnat, yoqsuzluq andïn ketkäy.

Yana har kim yatur vaqtta saqalïnï tarasa, Ḥaq ta’ālā anïŋ dunyādägi, āxirattaγï ötünčini öz xazinasïndïn ötägäy. Yana har kim saqalïn tararda salāvat ayïtsa, dāyim közi salāmat bolup, aγrïmaγay inšā Allahu ta’ālā.

[1]*Kātibulfaqir Mansur baxšï.*

Қисқача сўзлик

awušqa – «қария, чол»: *awušqasï andïn xušnud bolγay* – «қарияси ундан хурсанд бўлади» (158b).

ayaq – «идиш, коса»: *bir ayaq yay* – «бир коса мой» (138b).

qazan-ayaq – «қозон-товоқ»: *qazan-ayaqnï kečä yumayïn qoymaq* – «қозон-товоқни кечаси ювмай қўймоқ» (147b).

arïγ – «тоза»: *arïγ tonlar kiymäk* – «тоза кийимлар киймак» (154a).

arïγsïz – «нопок, ювуқсиз»: *arïγsïz yürümäk* – «нопок юрмак» (147a).

ašlïγ – «буғдой»: *ašlïγïnïŋ yamanrayï, su ičmägäni* – «буғдойининг ёмонроғи сув ичмагани» (138b).

dayï – «яна, тағин»: *Dayï musulmān boldïlar* – «Яна мусулмон бўлдилар» (142b).

oγlan – «бола, фарзанд»: *egiz oγlan* – «эгиз бола»; *er oγlan* – «ўғил бола»; *qïz oγlan* – «қиз бола»: *egiz oγlan tuγurur erdi* – «эгиз бола туғар эди» (137b).

tuγurdï – «туғди»: *erkäk bota tuγurdï* – «(инган) эркак бўта туғди» (142b).

ekinčilik – «деҳқончилик»: *ekinčilik qïlur erdi* – «деҳқончилик қилар эди» (138b).

qaraʻïγ: gala qaraʻïγ – «чорваси мўл; мол-ҳолли»: *Daγï Hābil gala qaraʻïγ kiši erdi* – «Яна Ҳобил мол-ҳолли киши эди» (138b).

köläkä – «соя»: *tal yïγačnïŋ köläkäsi* – «тол дарахтининг сояси» (139a).

uyuqla – «ухла-»: *uyuqlap yatur erdi* – «ухлаб ётар эди» (139a).

uyuqlamaq – «ухламоқ»: *kün čïqar čayda uyuqlamaq* – «кун чиқар чоғда ухламоқ» (154b).

yawuq – «яқин»: *Ḥaq ta’ālāya yawuq bolγaysen* – «Ҳақ таолога яқин бўлғайсан» (157a).

yazï – «дашт, текислик»: *yazïγa barmaq* – «даштга бормоқ» (147a).

yïγač – «дарахт»: *tal yïγač* – «тол дарахти» (139a); *köp türlüg yïγačlarnïŋ mivasï* – «кўп турли / мевали дарахтларнинг меваси» (139b).

ögrän – «ўрган-»: *’ilim ögrängäy* – «илм ўргангай» (158a).

[1] Бу қайд котибга тегишлидир.

qop – «тур-; кўтарил-»: *qatïγ yel qoptï* – «кучли шамол кўтарилди / шамол турди» (139b).

učmaq – «жаннат»: *rāstlïq seni učmaqqa eltür* – «тўғрилик сени жаннатга олиб боради» (153a).

čägürtkä – «чигиртка»: *biri čägürtkä turur* – «бири чигирткадир» (144b).

čewür – «ўгир-»: *yüz čewür* – «юз ўгир»: *Zāhid ol turur-kim, dunyādin yüz čewürüp, yüzin āxirat sarï qïlγay.* – «Зоҳид шундай кишиким, дунёдан юз ўгириб, юзини охират сари бургай» (155a).

ewrül – «қориш-, аралаш-»: *qanγa ewrülsä* – «қонга аралашса» (144b).

yumurtqa – «тухум»; парранда тухуми: *tawuqnïŋ yumurtqasï* – «товуқнинг тухуми» (144b).

saqïn – «ўйла-»: *ölümni köp saqïnγïl* – «ўлимни кўп ўйлағил» (157a).

tamuγ – «дўзах, жаҳаннам»: *tamuγ otï* – «жаҳаннам ўти» (153a); *yalγan seni tamuγqa eltkäy* – «ёлғон сени жаҳаннамга олиб боради» (153a).

tewä – «туя»: *tewägä minmäk* – «туяга минмак» (154b).

toxlï – бир ёшли қўй: *bir semiz toxlï* – «бир семиз тўхли» (138b).

narduvan – «нарвон»: *narduvanγa čïqmaq* – «нарвонга чиқмоқ» (154b).

iŋän – урғочи туя: *boγaz iŋän* – «бўғоз туя» (142b).

yaŋlïγ – «янглиғ, сингари»: *Bu yaŋlïγ ol tewä qač yïllar ol elniŋ arasïnda erdi* – «Шу янглиғ ул туя анча йил ўша элнинг орасида эди» (143a–143b).

kim ersä – «кимса, шахс»: *körklüg kim ersälärni körmäk* – «чиройли кимсаларни кўрмак» (154a).

qulawuz – «етакчи; йўл кўрсатувчи»: *yaxšï qulawuz* – «яхши етакчи» (146b).

soγan – «пиёз»: *soγanniŋ terisi* – «пиёзнинг пўсти» (147a).

sarmïsaq – «саримсоқ»: *tarmïsaqniŋ terisi* – «саримсоқнинг пўсти» (147a).

ew – «уй»: *Dayï Ādamniŋ ewiniŋ elindä bir tepä bar erdi* – «Тағин Одам уйининг ёнида бир тепалик бор эди» (138b).

ötünč – «ўтинч, тилак»: *aniŋ dunyādägi, āxirattaγï ötünči* – «унинг дунёдаги, охиратдаги ўтинчи» (159a).

ötmäk – «нон»: *ötmäk ušaγï* – «ноннинг ушоғи» (147a).

yïd~ïd – «ҳид»: *yaxšï yïdlarnï yïdlamaq* – «яхши ҳидларни ҳидламоқ» (154a).

ïdlamaq – «ҳидламоқ»: *ta'āmnï ïdlamaq* – «таомни ҳидламоқ» (149b).

otru – «юзма-юз, рўпара»: *küngä otru baqmaq* – «кунга тик боқмоқ» (154a).

Илмий асарлар:

Sertkaya O.F. Uygur Harfleriyle Yazılmış Bazı Manzum Parçalar: II – İstanbul, 1975.

Sertkaya O.F. İslâmî Devrenin Uygur Harflı Eserlerine Toplu Bir Bakış. – Bochum, 1977.

Щербак А.М. Рукописный сборник Or.8193 и его значение для узбекской филологии. // «Советская тюркология». – Баку, 1983 (3). С. 42–77.

Содиқов Қ. Уйғур хатида битилган нодир қўлёзма. // «Адабий мерос». 4 (46). 1988. 59–62- б.

Содиқов Қ. Уйғур ёзуви тарихи (Манбашунослик ва китобат тарихи масалалари) – Тошкент, 1997.

Sadikov K. Uygur Yazılı «Rahatu'l-kulub» Kitabı. // Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. Sayı: 17. – Erzurum, 2001. S. 337–344.

Radloff W. Das Kudatku Bilik des Jusuf ChassHadschib aus Bälasagun. Theil I. – SPb., 1891.